

بازار جهانی کالاها

تحلیلی بر وضعیت تولید و

صادرات گندم و

واردات جو

در عربستان

این بررسی تحلیلی است، هم در مورد دستاورد عربستان در بالا بردن میزان تولید گندم از طریق اتخاذ سیاستهای حمایتی و وضع قیمت‌های بالای تضمینی و اعطای سوبسید به سایر نهاده‌های تولید و همچنین در مورد تأثیر این سیاست بر موازنه محصولات زراعی این کشور (به‌خصوص جو)، که پس از توضیحی مختصر در مورد نحوه کشاورزی و سیاست‌های حمایتی در کشاورزی این کشور، روند تولید گندم و جو در عربستان بررسی خواهد شد، و در جمع‌بندی این تحلیل لزوم تجدیدنظر و تغییر در سیاست اعطای سوبسیدهای دولتی جهت ایجاد تعادل و موازنه در کشت محصولات زراعی پیشنهاد می‌گردد.

مقدمه:

دهه گذشته شاهد افزایش شگفت‌انگیزی در تولید محصول گندم عربستان بود. افزایش مزبور بواسطه حمایت‌های مالی سخاوتمندانه دولت حاصل گردید، این کشور بواسطه این حمایتها در سال ۱۹۸۳ خود کفا گردید و پس از آن با مازاد محصول مواجه شد.

البته این رشد قابل ملاحظه، تحمیل هزینه‌های مشخصی را نیز باعث شده است، زیرا دولت عربستان گندم مازاد بر مصرف خود را به قیمت بازارهای جهانی (که حدود $\frac{1}{4}$ قیمت تضمینی گندم در این کشور در

دولت عربستان گندم مازاد بر مصرف خود را
 به قیمت های جهانی (که حدود $\frac{1}{4}$ قیمت
 تضمینی گندم این کشور در سال ۱۹۸۷ بود) صادر می نماید و این مسئله باعث تحمیل هزینه
 سنگینی بر بودجه دولت این کشور شده است

سال ۱۹۸۷ بود) صادر می نماید. از طرف
 دیگر افزایش تولیدات دامی این کشور،
 پادشاهی عربستان را به بزرگترین وارد کننده
 جو در جهان تبدیل ساخته است. بنابراین
 دولت این کشور بمنظور رسیدن به هر دو
 هدف توسعه کشاورزی و امنیت غذایی بر
 سر دوراهی تغییر در سیاستگذاری از نظر تنوع
 تولید محصولات زراعی قرار گرفته است.
 هدف این بررسی روشن ساختن مسائل تولید
 گندم عربستان و تأثیر آن بر میزان تولید و
 سطح زیر کشت سایر محصولات بوسیله
 ارزیابی وضعیت حال و گذشته کشاورزی
 این کشور می باشد. پس از بررسی وضعیت
 کشاورزی این کشور به روند تولید و قیمتهای
 داخلی گندم و جو در عربستان و سپس به
 واردات جو و صادرات گندم این کشور
 خواهیم پرداخت.

الف - کشاورزی عربستان سعودی:

سال ۱۹۷۵ به ۱۱۰۵ هزار هکتار در سال
 ۱۹۸۷ رسید. از طرف دیگر طی همین دوره
 اراضی تحت کشت آبی این کشور با $\frac{۱۳}{۳}$
 درصد افزایش از ۳۷۵ هزار هکتار به ۴۲۵
 هزار هکتار بالغ گردید. در سالهای
 ۱۹۷۰-۷۷ اندازه متوسط مزارع $\frac{۶}{۷}$ هکتار
 بوده است.

در سال ۱۹۷۵ حدود $\frac{۵۶}{۳}$ درصد از
 نیروی کار این کشور در بخش کشاورزی
 اشتغال داشته اند سهم این بخش بتدریج در
 سال ۱۹۸۰ به $\frac{۴۸}{۴}$ و در سال ۱۹۸۷ به
 $\frac{۴۱}{۹}$ درصد از نیروی کار کاهش پیدا
 کرد.

علی رغم توسعه چشمگیر صنعت ست و
 رشد ناشی از آن در دیگر بخشها، کشاورزی
 از نظر اشتغال به صورت مهمترین بخش باقی
 مانده است. اراضی قابل کشت این کشور با
 $\frac{۶}{۷}$ درصد افزایش از ۱۰۳۵ هزار هکتار در

جدول (۱): اراضی مورد استفاده در عربستان و درصد نیروی کار این کشور در بخش کشاورزی

سال	۱۹۷۵	۱۹۸۰	۱۹۸۷
کل اراضی (هزار هکتار)	۲۱۴۹۶۹	۲۱۴۹۶۹	۲۱۴۹۶۹
اراضی قابل کسب و زرع (هزار هکتار)	۱۰۳۵	۱۰۴۰	۱۱۰۵
اراضی آبی (هزار هکتار)	۳۷۵	۳۹۰	۴۲۵
سهم بخش کشاورزی در اشتغال (درصد)	۵۶/۳	۴۸/۴	۴۱/۹

مأخذ:

FAO, Yearbook, 1989.

بوده است. سهم ارزش تولیدات بخش کشاورزی در تولید ناخالص داخلی این کشور با یک افزایش مداوم از ۲۷۹۰ میلیون ریال سعودی در سال ۱۹۷۹-۸۰ به ۸۶۵۲ میلیون ریال سعودی در سال ۱۹۸۵-۸۶ رسید. از سال ۱۹۸۰-۸۱ نرخ رشد بخش کشاورزی عربستان علی رغم کاهش تولید ناخالص داخلی این کشور (بواسطه قیمتهای پائین نفت از سال ۱۹۸۳ در جهان) روبه افزایش بوده است. در نتیجه سهم بخش کشاورزی در کل تولید ناخالص داخلی این کشور از ۳/۲ درصد در سال ۱۹۸۰-۸۱ به ۵/۸ درصد در سال ۱۹۸۵-۸۶ افزایش یافته است.

عربستان در زمینه کشاورزی پیشرفت‌های قابل توجهی بخصوص در دومین (۸۰-۱۹۷۵)، سومین (۸۵-۱۹۸۰) و چهارمین (۹۰-۱۹۸۵) برنامه پنجساله خود نموده است. اصلی‌ترین عامل تحرک در بخش کشاورزی، سیاستهای قوی حمایتی دولت در این بخش آنها به منظور تحقق سه امر زیر بوده است:

- ۱- بهبود وضعیت امنیت غذایی این کشور تا حدی که جوابگوی افزایش مصرف ناشی از افزایش درآمد و جمعیت باشد
- ۲- بهبود رفاه روستائیان
- ۳- طراحی یک اقتصاد متنوع چند بعدی

نرخ رشد بخش کشاورزی این کشور در خلال اولین، دومین و سومین برنامه پنجساله به ترتیب برابر ۳/۶، ۵ و ۸/۱ درصد بوده ضمن اینکه بخش مذکور در سالهای ۱۹۸۶-۸۷ و ۱۹۸۷-۸۸ به ترتیب با نرخ رشدی برابر ۱۵ و ۱۶/۴ درصد نیز روبرو

کشاورزی در عربستان توأم با مشکلات زیاد است، زیرا کمبود آب، شرایط سخت آب و هوایی، مشکلات اقلیمی و ناحیه‌ای، وزش شنهای روان، کمبود نیروی متخصص و ماهر و تا حدودی کوچک بودن اندازه متوسط مزارع، کشاورزی در عربستان را

بسیار مشکل می‌کند. در میان این محدودیتها به نظر می‌رسد که برطرف کردن مشکل کمبود آب، شرایط ناسازگار آب و هوایی و وضعیت نامناسب ارضی مهمترین مشکلاتی باشند که به سرمایه‌گذاری هنگفتی نیاز دارند. محدودیتهای فوق همراه با سوبسید واردات مواد غذایی و بازده مالی بیشتر در سایر بخشها موجب کسادی در عرضه بخش کشاورزی شده و بهمین دلیل دولت به منظور رشد کشاورزی مشوق‌هایی را ارائه داده است. بطوری که رشد سریع بخش کشاورزی منعکس کننده نقش سیاستهای دولت در پیشبرد توسعه کشاورزی در این کشور بوده است.

ب- برنامه‌های دولتی:

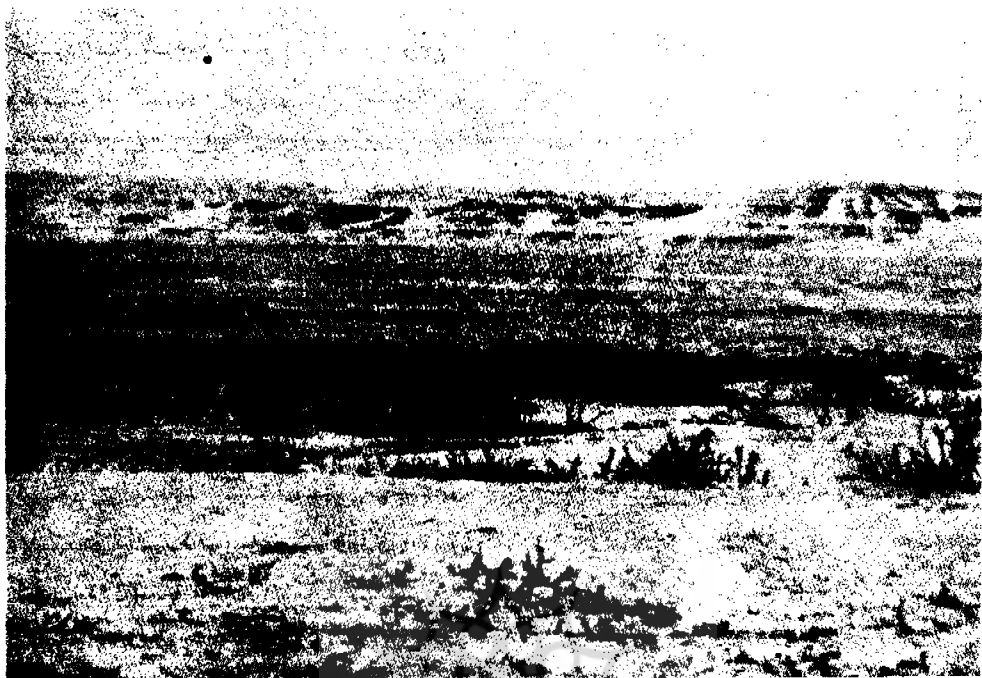
قبل از بررسی برنامه حمایتی دولت عربستان از کشاورزی این کشور لازم است خلاصه‌ای از اهداف برنامه‌های پنجساله مرتبط با توسعه کشاورزی عربستان ارائه گردد.

در دومین برنامه توسعه که برای اولین بار سیاستهای سازنده‌ای در جهت پیشرفت و توسعه بخش کشاورزی در نظر گرفته بود سه هدف زیر تعیین شده است: ۱- افزایش درآمد سرانه و رفاه جامعه روستائی ۲- به حداقل رساندن وابستگی کشور به واردات مواد غذایی و ۳- رها شدن بخشی از نیروی کار از بخش کشاورزی به منظور استفاده در دیگر بخشها. سومین برنامه پنجساله، بر نیاز

به یک سطح معقول از تولیدات مواد غذایی استراتژیک و همچنین بهبود درآمدهای بخش کشاورزی و استفاده بهینه از منابع آبی و ارضی تأکید داشت و در چهارمین برنامه بر استفاده کارآ از منابع، تشویق بخش خصوصی بمنظور مشارکت مستقیم در توسعه بخش کشاورزی - علاوه بر افزایش سرمایه‌گذاری‌های عمومی در این بخش - تأکید شد. در این برنامه هدف دولت عربستان در دستیابی به خودکفائی در مواد غذایی همچنان دنبال گردیده است. سیاست توسعه کشاورزی عربستان دارای سه ابزار عمده می‌باشد:

- ۱- توزیع و واگذاری رایگان زمین
- ۲- اعطای سوبسیدهای دولتی ۳- اعطای اعتبارات کشاورزی. در حقیقت واکنش تولید بخش کشاورزی موضوعی پیچیده است و نه تنها از قیمت‌ها بلکه از شرایطی نظیر امکان دسترسی به نهاده‌های مورد نیاز، هزینه آنها، و همچنین وجود اعتبار جهت خرید آنها، کافی بودن سرمایه‌گذاری‌های

افزایش تولیدات دامی و تولید گندم در عربستان.
این کشور را به بزرگترین وارد کننده جو در جهان تبدیل ساخته است

کشت درآوردن اراضی جدید بوده است. سیاست دولت در این زمینه واگذاری زمین به اشخاص^۱، پروژه‌ها^۲ و شرکتهای کشاورزی^۳ بوده است، از ۴۲۵۰۰ هکتار زمین واگذار شده در خلال اولین برنامه توسعه تنها مقدار کمی مورد استفاده قرار گرفت که علت آن کافی نبودن اعتبارات کشاورزی و کوچک بودن اندازه زمین‌های واگذار شده بود. در این جهت در اولین برنامه

قبلی در امور زیربنائی کشاورزی، و اطمینان کشاورزان به تداوم تدابیر مربوط به قیمتهای حمایتی در آینده، تأثیر می‌پذیرد.

برنامه توزیع اراضی:

یکی از کلیدی‌ترین عناصر برنامه کشاورزی دولت، توزیع رایگان زمین جهت تشویق تولیدات زراعی و دامی و به زیر

(۱) — شخص برای واجد شرایط بودن باید از نظر تولد یا تابعیت شهروند عربستان بوده و دانش لازم را داشته باشد.

(۲) — پروژه‌های کشاورزی دربردارنده مرغداریها، واحدهای تولید لبنیات و پرورش گوسفند می‌باشند.

(۳) — تمرکز فعالیت شرکت‌های کشاورزی بر تولیدات زراعی یا دامی می‌باشد.

توسعه ۵۶۳۵۰ هکتار زمین توزیع گردید و تا سال ۱۹۸۰-۸۱ در قالب طرح توزیع زمینهای بایر ۹۸,۸۵۰ هکتار زمین به حدود ۱۴۵۵۴ نفر متقاضی و ۶۰ پروژه تولید ماکیان، واحدهای تولید لبنیات و پرورش گوسفند واگذار گردید. در میان مشکلات متعددی که در جهت استفاده از توان بالقوه این مزارع ظاهر شد، نیاز به روشهای مدرن و پرهزینه آبیاری از عمده ترین آنها بود. همچنین در خلال برنامه سوم (سالهای ۱۹۸۵-۸۷) ۹۵۵۳۹۲ هکتار زمین دیگر بین ۳۹ ۹۹۷ نفر و ۴۰۱۷ پروژه کشاورزی توزیع گردید.

علاوه بر اشخاص و پروژههای کشت و صنعت به دوازده شرکت بزرگ کشاورزی نیز به شرح جدول زیر زمین اختصاص داده شد.

جدول (۲): زمینهای توزیع شده در عربستان تا انتهای سال ۱۹۸۷ (به تفکیک اشخاص، پروژهها و شرکتهای)

اراضی به هکتار	تعداد	شرح
۳۳۳۹۵۹	۵۴۵۵۱	اشخاص
۲۶۰۳۲۹	۲۰۷۷	سروژه های کشاورزی
۲۵۹۹۳۲	۱۲	شرکتهای کشاورزی
۱۰۵۴۲۲۲	-	جمع

مأخذ:

Saudi Arabian Monetary Agency (SAMA), Annual Report, 1988.

رشد بخش کشاورزی این کشور در خلال اولین، دومین و سومین برنامه پنجساله به ترتیب برابر ۳/۶، ۵ و ۸/۱ درصد بوده است

حدود ۶۸ درصد از زمینهای اعطا شده تا سال ۱۹۸۶ به پروژه‌ها و شرکت‌های کشاورزی و حدود ۳۰ درصد به اشخاص اختصاص داشته است، اهداف ساختاری واگذاری زمین عبارت بوده است از ۱- توسعه روستایی از طریق اعطای زمین به کشاورزان بی‌زمین ۲- افزایش کارآئی با توسعه مزارع در مقیاس بزرگ توسط شرکتهای کشاورزی ۳- افزایش تولیدات دامی در جهت جوابگوئی به تقاضا. بوسیله تشویق سرمایه‌گذاری‌ها در این بخش

۲- اعطای سوبسیدها:

اعطای سوبسیدهای کشاورزی زیربنای اصلی برنامه‌های توسعه کشاورزی عربستان را تشکیل می‌دهد که متشکل از ۱- سوبسید

تولید برای محصولات نظیر: گندم، برنج، ذرت، ارزن و جو بر پایه متوسط بازده تولید در هر هکتار ۲- سوبسید به نهاده‌ها شامل ماشین‌آلات کشاورزی، موتورها و پمپ‌های آبیاری، کودهای شیمیائی، خوراک دام و بعضی از تجهیزات دامداری و مرغداری می‌گردد.

در سال ۱۹۷۳ و در خلال دومین دوره برنامه توسعه، به ماشین‌آلات کشاورزی و کودهای شیمیائی به ترتیب به میزان ۴۵ و ۵۰ درصد هزینه تمام شده، سوبسید تعلق گرفت. در همین سال قیمت تضمینی خرید هر کیلو گندم برابر ۰/۲۵ ریال سعودی بود و قیمت تضمینی جو برای اولین بار در برنامه دوم توسعه به میزان ۰/۱۵ ریال سعودی برای هر کیلوگرم تعیین شد. در طول برنامه سوم سوبسید کودهای شیمیائی، همان ۵۰ درصد

جدول (۳) - سوبسیدها و وامهای اعطائی توسط بانک کشاورزی عربستان

سال	وام‌ها		سوبسیدها ارزن (میلیون ریال سعودی)
	تعداد وام	ارزن (میلیون ریال سعودی)	
۱۹۸۲/۸۳	۳۸۸۸۶	۴۱۶۸	۱۳۲۱
۱۹۸۳/۸۴	۲۳۸۸۴	۳۴۹۶	۱۰۲۳
۱۹۸۴/۸۵	۱۲۷۴۶	۲۳۲۲	۱۳۷۸
۱۹۸۵/۸۶	۹۲۰۹	۱۵۵۱	۹۹۴
۱۹۸۶/۸۷	۷۰۶۳	۱۰۱۹	۴۰۵
۱۹۸۷/۸۸	۴۷۹۲	۸۴۱	۲۶۴

ماخذ:

۱- شامل ده ماه سال مالی

Saudi Arabian Monetary Agency (SAMA), Annual Report 1987-88.

هزینه، باقی ماند اما سوئید بر ماشین آلات و تجهیزات کشاورزی به ۳۰ درصد هزینه کاهش یافت و قیمت‌های خرید گندم توسط دولت به ۳/۵ ریال سعودی برای هر کیلوگرم در سال ۱۹۷۸ افزایش یافت در حالیکه قیمت‌های تضمینی جو در سومین و ابتدای چهارمین برنامه توسعه همان ۰/۱۵ ریال سعودی برای هر یک کیلو (۴٪ دلار) باقی ماند اما در سال ۱۹۸۶ به یک ریال سعودی برای هر کیلو افزایش یافت.

۲۶۴ میلیون ریال سعودی کاهش یافت البته این کاهش در اعطای سوئیدها متعاقب کاهش درآمدهای دولت بواسطه کاهش قیمت‌های نفت در سال ۱۹۸۳ و بعد از آن بود. لازم به ذکر است که نفت عمده‌ترین منبع تامین درآمد این کشور است که از حدود ۷۰/۵ میلیارد دلار در سال ۱۹۸۲ به حدود ۱۶/۶ میلیارد دلار در سال ۱۹۸۸ تنزل یافت و باعث کاهش در سوئیدهای کشاورزی گردید.

از میان کل سوئیدهای پرداخت شده در خلال سال ۱۹۸۷-۸۸ سهم سوئید پمپها و موتورهای کشاورزی ۵۶/۱ درصد، سهم ماشین‌آلات کشاورزی ۴۰/۸ درصد و سهم حمل و نقل گاوهای وارداتی ۱/۷ درصد، سهم تجهیزات مرغداریها ۱/۳ درصد و سهم تجهیزات تولید شیر ۰/۱ درصد بوده است.

سیاست توسعه کشاورزی در عربستان دارای سه ابزار عمده می‌باشد:

الف- توزیع رایگان زمین

ب- اعطای سوئیدهای دولتی

ج- اعطای اعتبارات کشاورزی

اعتبارات کشاورزی:

هدف از اعطای اعتبارات کشاورزی چنانکه در سومین برنامه پنجساله توسعه تشریح شده تشویق سرمایه گذاری در بخش کشاورزی است. پیش‌بینی می‌شود که براساس آن، تقویت بنیه کشاورزی، ارتقاء کیفیت محصولات و همچنین توسعه بازاریابی و عمل‌آوری محصولات انجام گردد و در نتیجه درجه معقولی از خودکفائی حاصل گردد.

کل مبلغ سوئیدهای اعطا شده به کشاورزان از ۴ میلیون ریال سعودی در سال ۱۹۷۳ - با افزایش شدید و رکورد گونه‌ای - به ۱/۳ میلیارد ریال سعودی در سال ۱۹۸۳ رسید، که حدوداً تا سال ۱۹۸۵ به همین میزان در نوسان بود ولی در سال ۱۹۸۶ به ۴۰۵ میلیون ریال سعودی و در سال ۱۹۸۷ به

عمیق و لوله مورد استفاده در آنها، ۱۶/۴ درصد به تجهیزات آبیاری، ۱۵ درصد به ماشین آلات کشاورزی، ۱۳/۶ درصد به خرید پمپ و موتور و ۵/۳ درصد به دیگر نیازهای کشاورزی (نظیر گلخانه‌ها، سیلوها، تجهیزات ماهیگیری و قایق‌های مربوطه و غیره) اختصاص یافت. با مقایسه ارقام فوق کوشش‌های این کشور در حفظ و بهبود شرایط آبیاری در کشور مشخص می‌شود.

بررسی روند تولید گندم و جو:

قیمت‌های تضمینی، سوبسیدها و اعتبارات کشاورزی جملگی نقش قابل توجهی در افزایش تولید گندم این کشور داشته‌اند. عرضه گندم بخوبی نسبت به سیاست قیمت‌های تضمینی که در سال ۱۹۷۸ با تعیین ۳/۵ ریال سعودی برای هر کیلو شروع شد واکنش نشان داد و به همراه دیگر عوامل روند آن سریع‌تر شد. متوسط تولید گندم در دوره ۱۹۷۹-۸۱ سالانه حدود ۱۶۰ هزار تن بود که در سال ۱۹۸۳ با حدود ۴۵۳ درصد رشد به ۸۸۵ هزار تن رسید. لازم به یادآوری است که مصرف گندم این کشور نیز در حدود ۸۰۰ هزار تن می‌باشد لذا این کشور در سال ۱۹۸۳ در زمینه گندم به خود کفائی رسید.

اعتبارات دولتی در بخش کشاورزی به وسیله بانک کشاورزی عربستان سعودی (SAA B) اعطا می‌گردد، قابل توجه اینکه این بانک در سال ۱۹۷۴ تأسیس گردیده ولی در طول برنامه دوم توسعه این کشور، پیشرفت قابل توجهی در اعطای وام‌های کشاورزی - به لحاظ تعداد و مبلغ - داشته است.

افزایش درآمد نفتی بعد از سال‌های ۱۹۷۳ و ۱۹۷۴ افزایش اعطای تسهیلات اعتباری در بخش کشاورزی را ممکن ساخت و تعداد وام‌های اعطا شده از ۱۶۲۵۱ فقره در سال ۱۹۷۵ به ۲۳۷۵۸ فقره در سال ۱۹۷۹ افزایش یافت لازم به ذکر است که طی این مدت ارزش وام‌های اعطا شده با ۳۷۸ درصد افزایش از ۱۴۵/۵ میلیون ریال سعودی به ۷۰۹/۱ میلیون ریال سعودی بالغ گردید این روند تا سال ۱۹۸۳ نیز ادامه داشت.

در سال ۱۹۸۲ تعداد وام‌های اعطائی به نقطه اوج ۳۸۸۸۶ فقره و به مبلغ ۴۱۶۶ میلیون ریال سعودی رسید. بدیهی است روند وام‌ها و اعتبارات اعطائی مانند روند سوبسیدها به واسطه کاهش درآمدهای نفتی - در اثر کاهش قیمت‌های نفت - در سال‌های بعد کاهش یافت بنحوی که در سال ۱۹۸۷-۸۸ فقط ۴۷۹۲ فقره وام به ارزش ۸۴۱ میلیون ریال سعودی اعطا گردید. از کل وام‌های اعطا شده در دوره مذکور ۲۹/۴ درصد به پروژه‌های کشاورزی، ۲۰/۳ درصد به حفر چاه‌های عمیق و نیمه

جدول (۴): تولید و سطح زیرکشت غلات و گندم در عربستان طی دوره ۱۹۷۹ تا ۱۹۸۹

سال	شرح	تولید به هزار تن		سطح زیرکشت به هزار هکتار		عملکرد گندم در هکتار به کیلوگرم	مجموع تولید گندم در سطح زیرکشت غلات	مجموع تولید گندم در سطح زیرکشت غلات
		غلات	گندم	غلات	گندم			
۱۹۷۹ - ۸۱		۳۰۳	۱۶۰	۳۸۸	۷۱	۲۲۵۴	۵۳	۱۸
۱۹۸۲		۴۶۳	۳۷۶	۲۹۶	۱۵۷	۲۳۹۵	۸۱	۵۳
۱۹۸۳		۹۹۶	۸۸۵	۴۶۹	۲۸۸	۳۰۷۳	۸۹	۶۱
۱۹۸۴		۱۲۴۴	۱۰۴۸	۲۴۶	۴۰۴	۲۶۴۴	۷۴	۹۱
۱۹۸۵		۲۱۸۸	۲۱۳۵	۶۳۰	۵۸۷	۳۶۳۷	۹۸	۹۳
۱۹۸۶		۲۴۶۱	۲۲۹۰	۶۴۱	۵۶۶	۴۰۴۶	۹۳	۸۸
۱۹۸۷		۲۸۶۵	۲۶۵۳	۶۸۳	۶۰۱	۴۴۱۴	۹۳	۸۸
۱۹۸۸		۳۲۲۷	۳۰۰۰	۷۹۸	۶۸۰	۴۴۱۲	۹۲	۸۵
۱۹۸۹		-	۳۲۰۰	-	۷۰۰	۴۵۷۱	-	-

مأخذ:

FAO, *Production Yearbook*, 1988-1989 and IWC *Market Report*, April 1989.

IWC, *World Wheat Statistics*, 1987.

جدول (۵): مقایسه قیمت‌های گندم در عربستان با قیمت‌های جهانی آن

(دلار برای هر تن)

سال	۱۹۸۳/۸۲	۱۹۸۴/۸۵	۱۹۸۵/۸۶	۱۹۸۶/۸۷	۱۹۸۷/۸۸	۱۹۸۸/۸۹
قیمت گندم عربستان	۱۰۱۶	۵۷۱	۵۳۳	۵۳۳	۵۳۳	۴۰۰
قیمت جهانی (۱)	۲۰۰	۱۸۵	۱۶۶	۱۴۲	۱۴۲	۱۷۶

مأخذ:

IWC, *World Wheat Statistics*, 1987.

۱ فقط برای تولید کنندگان بزرگ

(۱) قیمت سیف (CIF) گندم وارداتی از

تردنام

تقلیل پیدا کرد. کاهش شدید در قیمت‌های خرید گندم توسط دولت سعودی پس از دوره ۱۹۸۳-۸۴ در ارتباط با تصمیم این کشور به منظور کاهش تولید گندم جهت ایجاد موازنه در تولید کل محصولات زراعی بوده است. اما لازم به ذکر است که تولید گندم علی‌رغم کاهش قیمت خرید دولتی آن همچنان افزایش یافت به نحوی که با ۱۴۱ درصد افزایش از ۸۸۵ هزار تن در سال ۱۹۸۳ به ۲۱۳۵ هزار تن در سال ۱۹۸۵ بالغ گردید، بطوری که در این سال کشور مزبور با مازاد محصولی برابر $\frac{1}{3}$ میلیون تن مواجه گردید در حالی که ظرفیت سیلوهای موجود در کشور در آن زمان فقط حدود ۹۰۰ هزار تن بود. لذا سازمان سیلوهای غله و آرد این کشور اقدام به

ادامه افزایش تولید گندم نشان می‌دهد که تولید این محصول هنوز نسبت به جو سودآورتر است اگرچه هزینه تولید جو نسبت به گندم کمتر می‌باشد

دولت عربستان تا سال ۱۹۸۴ برای هر تن گندم تولیدی ۱۰۱۶ دلار پرداخته است اما این رقم برای برداشت محصول دوره ۱۹۸۴-۸۵ به ۵۷۱ دلار برای هر تن کاهش یافت و در دوره ۱۹۸۵-۸۶ به تنی ۵۳۳ دلار

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی

افزایش ظرفیت انبارها و تأسیسات ذخیره سازی جهت مازاد گندم تولیدی نمود و طی همین مدت در پی بازاریابی جهت صدور آن برآمد. در سال ۱۹۸۵ حدود ۳۰۰ هزار تن از گندم مازاد بر مصرف این کشور به قیمتهای جهانی (که برابر $\frac{1}{3}$ قیمتی بود که این کشور به تولید کنندگان داخلی پرداخته بود) صادر گردید.

اگر قیمتهای حمایتی گندم و جو یکسان نیز تعیین شوند به علت دوبرابر بودن عملکرد محصول گندم در واحد سطح نسبت به جو، بازگشت کشت با گندم خواهد بود.

جدول (۶): تجارت بین المللی گندم وجودر عربستان طی سالهای ۱۹۸۵ تا ۱۹۸۹

واحد: میلیون تن

سال	۱۹۸۵/۸۶	۱۹۸۶/۸۷	۱۹۸۷/۸۸	۱۹۸۸/۸۹	۱۹۸۹/۹۰*
صادرات گندم	۰/۳	۱/۶	۲/۴	۲/۱	۲
واردات جو	۶/۶	۹	۵/۲	۴	۴/۲

مأخذ:

International Wheat Council (IWC) *World Wheat Statistics, 1987. Market Report*, July, 1989 and March 1990.

* تا ۷ ژوئیه ۱۹۸۹

ماقبل به ۲۲۹۰ هزار تن بالغ شد بنحوی که این کشور با حدود ۱/۵ میلیون تن گندم مازاد روبرو گشت. اما عربستان در این سال ۱/۶ میلیون تن گندم صادر نمود که مقداری از آن

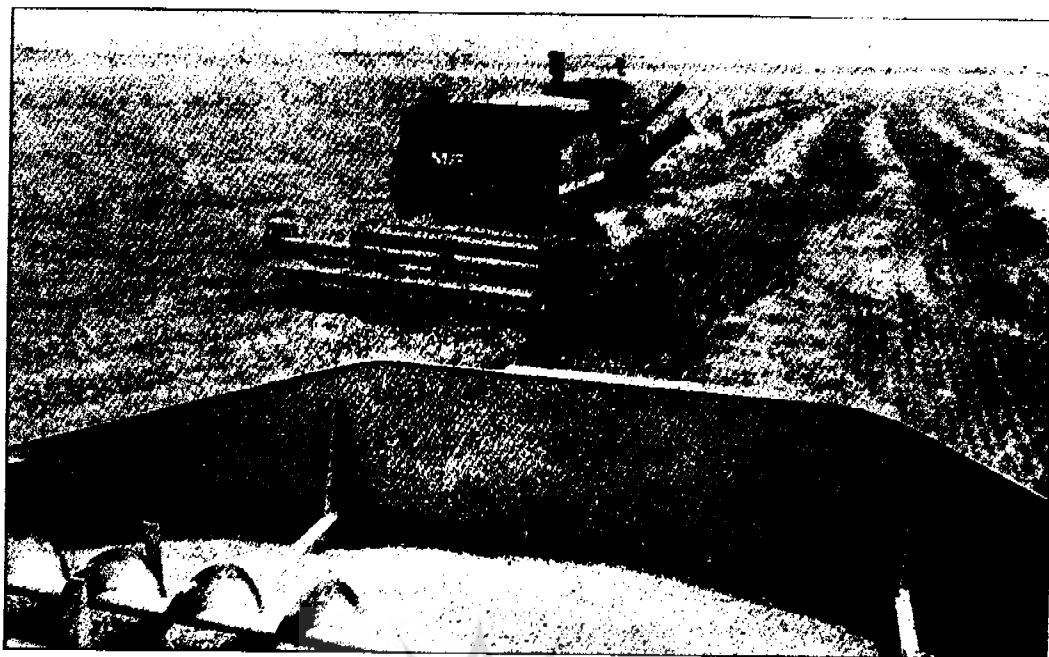
قیمتهای نسبتاً کمتر خرید دولتی تأثیر چندانی در روند رشد تولید گندم نداشت و محصول گندم تولیدی این کشور در سال ۱۹۸۶ با ۷ درصد افزایش نسبت به سال

از محل برداشت از ذخائر^۱ صورت گرفت. البته تلاش دولت عربستان در جهت کسب رشد متوازی در تولید محصولات زراعی ادامه یافت به همین منظور در سپتامبر ۱۹۸۶ دولت از پنج تولید کننده بزرگ این کشور خواست تا $\frac{1}{4}$ از اراضی زیر کشت خود را به کشت جو اختصاص دهند. اما علی رغم این تلاش تولید گندم این کشور در سال ۱۹۸۷ باز هم افزایش یافت و با ۱۵ درصد رشد نسبت به سال ماقبل به $\frac{2}{6}$ میلیون تن رسید که $\frac{2}{4}$ میلیون^۱ تن آن به قیمت های جهانی (حدود $\frac{1}{4}$ قیمت های پرداختی به کشاورزان) صادر شده در این فاصله دولت سعودی بیش از $\frac{4}{5}$ میلیون تن ظرفیت انبار جهت ذخیره سازی غلات بنا کرد. ساخت چنین ذخایری بیشتر مرتبط با رشد تولید گندم ناشی از اعطای سوبسید بوده است تا نیاز به ذخایر استراتژیک منطقه ای^۲. این کشور در نیمه دوم دهه ۱۹۸۰ به یکی از صادرکنندگان عمده گندم در جهان تبدیل شد و در سال ۱۹۸۸ نیز مجدداً تولید این کشور با ۱۳ درصد افزایش به رقم ۳ میلیون تن بالغ گشت که $\frac{2}{1}$ میلیون تن آن صادر شد و در سال ۱۹۸۹ نیز تولید این کشور $\frac{3}{2}$

میلیون تن بود که ۲ میلیون تن آن صادر گردید. در سال ۱۹۸۹ دولت عربستان پنج تولید کننده بخش عمومی و کشتکاران بزرگ گندم را مطلع ساخت که قیمت تضمینی خرید گندم در سال زراعی مذکور ۱۵۰۰ ریال سعودی (۴۰۰ دلار) برای هر تن می باشد ولی برای تولید کنندگان کوچک تر قیمت های تضمینی همان ۲۰۰۰ ریال سعودی (۵۳۳ دلار) باقی مانده است. همچنین سازمان سیلوهای غله و آرد این کشور اعلام نموده است که از شرکتهای فوق الذکر بیش از ۲۰۰ هزار تن گندم خریداری نخواهد کرد که این مقدار معادل نصف محصول آنها در سال ۱۹۸۵ است. ضمناً از آنها خواسته شده است که نیمی از زمینهای زیرکشت خود را به کشت جو اختصاص دهند ظاهراً دولت از شرکت های دولتی خواسته است که در زمینه تبدیل محصول به جو پیشقدم باشند. تا وقتی شکاف بزرگی که بین قیمت های خرید دولت سعودی و قیمت های جهانی گندم وجود دارد، کم نشود صادرات گندم ادامه خواهد یافت که این امر موجب حذف بخش قابل ملاحظه ای از منابع مالی در بودجه دولت خواهد شد. تا حدی که برخی از

(۱) - بررسی این موضوع فراتر از حدود این مقاله می باشد زیرا شایعاتی مبنی بر خرید گندم توسط تجار و زارعین به قیمت های جهانی از کشورهای همجوار و بعضاً فروش آن به دولت به قیمت های حمایتی، وجود دارد.

(۲) - تحولات اخیر در منطقه یعنی تجاوز عراق به کویت و استقرار نیروهای نظامی آمریکائی و اروپائی در عربستان و خلیج فارس این تردید را بوجود می آورد که ایجاد چنین ذخایر پرهزینه ای که صرفه اقتصادی نیز نداشته بیشتر به دلیل پیش بینی حوادثی مشابه آنچه که اتفاق افتاده است و همچنین جهت تأمین ذخایر استراتژیک منطقه ای برای نیروهای مسلط بر حوزه های نفتی باشد.

در سال ۱۹۸۸ رسیده است. بدیهی است افزایش استفاده از کودهای شیمیائی و دیگر نهاده‌های کشاورزی (که بدست آوردن آن توسط سوبسیدهای دولتی تسهیل می‌گردد) و همچنین توسعه مناطق زیر کشت آبی سبب حصول چنین افزایشی در عملکرد محصول در واحد سطح شده است!

در عربستان خود کفائی در مواد غذایی اصلی برابر خود کفائی در گندم معنی شده است

صاحب‌نظران اقتصادی از ادامه چنین سیاستی در شگفتند! اگر جدول (۴) تحلیل شود بخوبی مشاهده خواهد شد که در خلال سالهای مورد بررسی، گندم عمده‌ترین محصول تولیدی این کشور شده بطوری که سهم آن در کل تولید غلات این کشور بطور متوسط از ۵۳ درصد در دوره ۱۹۷۹-۸۱ به ۹۸ درصد در سال ۱۹۸۵ و ۹۲ درصد در سال ۱۹۸۸ افزایش یافته است. قابل ذکر است که عملکرد محصول گندم این کشور در هر هکتار نیز در دهه ۱۹۸۰ تغییر و افزایش اساسی داشته بنحوی که از ۲/۲ تن در هکتار در دوره ۱۹۷۹-۸۱ به ۴/۴ تن در هر هکتار

(۱) - لازم به ذکر است که اگر عملکرد محصول گندم ایران نیز با کمی توجه به مسائل فنی و نهاده‌های کشاورزی به دو برابر افزایش یابد بدون افزایش سطح زیر کشت خود کفائی حاصل خواهد شد.

به همین دلیل این کشور در سالهای ۱۹۸۵ و ۱۹۸۶ به ترتیب مقادیر باورنکردنی ۶/۶ و ۹ میلیون تن جو (جدول ۶) وارد نمود. اکثر این واردات (جو) از ایالات متحده آمریکا و با استفاده از تخفیفهای در نظر گرفته شده تحت برنامه تشویق صادرات (EEP) محصولات کشاورزی آمریکا صورت گرفت. بدیهی است رقابت شدیدی بر سر تصاحب این بازار مهم بین آمریکا و بازار مشترک اروپا ایجاد گردیده است. دولت عربستان برای اینکه بتواند به تقاضای مصرف داخلی جو پاسخ دهد سوئید سنگینی بر واردات آن متحمل شده است. این کشور درازای واردات هر تن جو ۳۰۰ ریال سعودی (۸۰ دلار) به وارد کنندگان پرداخت می نماید. در حالی که قیمت هر تن جو وارداتی (سیف جده) از بنادر صادراتی آمریکا و بازار مشترک اروپا در سال ۱۹۸۷ بین ۶۰ تا ۷۰ دلار بوده است. پس از آن جو وارداتی کیسه شده (با هزینه تنی ۲۲ دلار) و برابر تنی ۲۶ دلار توسط تجار به دامداران و کشاورزان فروخته می شود. تولید جو عربستان در سال ۱۹۸۶ به ۱۲۱ هزار تن افزایش یافت (جدول ۷). به منظور کاهش واردات عظیم جو و همچنین جلوگیری از افزایش مازاد تولید گندم، دولت عربستان در ۲۲ سپتامبر ۱۹۸۶ با وضع سوئید بر تولید جو، قیمت خرید تضمینی

افزایش تولید جو در این کشور با قیمت تضمینی فعلی و بدون تغییر در عملکرد محصول و هزینه تولید نمی تواند در کوتاه مدت تا حدی ادامه یابد که به خود کفائی منجر شود

هر تن جو تولیدی از کشاورزان را ۱۰۰۰ ریال سعودی (۲۶۷ دلار) که حدود چهار برابر قیمت های جهانی آن است اعلام نمود همچنین طی همین تصویب نامه پنج شرکت دولتی بزرگ این کشور ملزم گردیدند که حداقل $\frac{1}{3}$ از اراضی تحت کشت خود را به جو اختصاص دهند^۱. قابل ذکر است که این پنج شرکت در سال ۱۹۸۵ حدود ۲۵ درصد از ۲ میلیون تن گندم تولیدی این کشور را به خود اختصاص داده بودند. اما علی رغم این تمهیدات واردات جو عربستان در سال ۱۹۸۶ به ۹ میلیون تن رسید (این کشور در نیمه دوم دهه ۱۹۸۰ بزرگترین وارد کننده جو در جهان شده بود) در حالی که در زمره یکی از صادرکنندگان گندم نیز

(۱) - در سال ۱۹۸۹ این کشور از پنج شرکت بزرگ تولید کننده کالاهای کشاورزی خواسته بود تا در مقابل هر هکتار کشت گندم یک هکتار جو کاشته شود.

داخلی تمیز داده شوند این مصوبه به دنبال تقویت احتمال فروش جو وارداتی توسط زارعین به دولت جهت استفاده از مابه التفاوت قیمت (سوسید) آن صادر شد.

— در ژانویه ۱۹۸۹ سوسید وارداتی جو حذف گردید و به واردکنندگان گفته شد که افزایش قیمت نمی‌باید به مصرف‌کنندگان منتقل شود. در تداوم افزایش تولید و کاهش واردات جو، تولید جو در سال ۱۹۸۸ به ۱۸۶ هزار تن و واردات آن به ۴ میلیون تن رسید که علت عمده آنرا می‌توان ناشی از حذف سوسید واردات جو دانست اما همچنان دو عامل مهم باعث عدم کاهش مازاد تولید گندم و عدم افزایش مطلوب تولید جو بوده است:

۱— تفاوت قابل ملاحظه بین عملکرد محصول جو و گندم در هر هکتار (۲/۶ تن برای جو در مقابل ۴/۴ تن برای گندم در سال ۱۹۸۸)

۲— اختلاف فاحش بین قیمت‌های تضمینی دولت برای خرید جو و گندم قیمت تضمینی برای جو تنی ۲۶۷ دلار بوده در حالی که این مبلغ بسیار کمتر از قیمت‌های تضمینی تعیین شده برای گندم (تنی ۴۰۰ دلار برای پنج شرکت بزرگ و ۵۳۳ دلار برای سایر تولیدکنندگان) که عملکرد آن در هر هکتار دو برابر عملکرد جو می‌باشد بوده است. به عبارت دیگر اگر قیمت‌های حمایتی گندم و جو یکسان نیز

اگر دولت قیمت تضمینی گندم را کاهش دهد و آنرا به قیمت‌های خود کفائی نزدیک کند و بخشی از منابع مالی آنرا از گندم به جو هدایت نماید آنگاه می‌توان انتظار افزایش تولید جو در این کشور را داشت.

قرار گرفته بود. البته واردات عظیم جو در سال ۱۹۸۶ می‌تواند به دلیل ایجاد ذخائر انبوه این کشور جهت انتفاع از سوسیدهای آمریکا^۱ و دولت عربستان بر روی واردات جو باشد چرا که زارعین و دامپروران انتظار نداشتند که سوسیدهای دولتی برای مدت طولانی ادامه یابد.

تولید جو در سال ۱۹۸۷ به ۱۶۲ هزار تن افزایش و واردات آن به ۵/۲ میلیون تن کاهش یافت. زیرا دولت سعودی در سپتامبر ۱۹۸۷ جهت تشویق تولید جو در این کشور، سوسید بر واردات جو را به ۲۷ دلار برای هر تن کاهش داد و همچنین با صدور یک فرمان سلطنتی در نیمه ژانویه ۱۹۸۸ اعلام نمود که کلیه جوهای وارداتی باید با مواد شیمیائی رنگ شوند تا از جوهای تولید

(۱) — تحت برنامه گسترش صادرات (EEP)

تعیین شوند به علت دو برابر بودن عملکرد محصول گندم در واحد سطح نسبت به جو، باز مزیت کشت با گندم خواهد بود. تحت شرایط موجود دولت یا باید تدابیر دیگری بکار گیرد یا تدابیر متخذه را تقویت نماید.

چشم انداز آینده و سیاستهای پیشنهادی:

قبل از افزایش تولید گندم در عربستان، حمایت دولت تمام مراحل تولید را دربر می‌گرفت البته قابل ذکر است که دولت عربستان تنها کشوری نیست که سیاست سوبسیدهای بالا برای کالاهای کشاورزی را دنبال می‌کند. تولید کنندگان گندم و برنج در ژاپن و تولید کنندگان چغندر قند در بازار مشترک اروپا نیز از سیاست قیمت گذاری مشابهی بهره‌مند می‌گردند، برای مثال دولت ژاپن در سال ۱۹۸۶-۸۷ برای تولید هر تن گندم ۱۱۹۰ دلار قیمت تضمینی تعیین نمود که البته شاید کاملاً قابل مقایسه با قیمت تضمینی گندم در عربستان نباشد. بیشترین حمایت‌های دولت از نظر سوبسیدها و وام‌های کشاورزی در دوره ۱۹۸۲-۸۳ صورت گرفته و پس از آن بدنبال کاهش قیمت نفت و در نتیجه کاهش درآمدهای دولت این حمایت‌ها هم مرتباً کاهش داشته است. توسعه تولید گندم در عربستان تا کنون دو اثر عمده داشته است:

۱- افزایش تولید ادامه یافته بطوری که مقادیر مازادی ایجاد کرده که می‌باید صادر گردد، این در حالی است که حمایت‌های

دولت روبه کاهش بوده است.

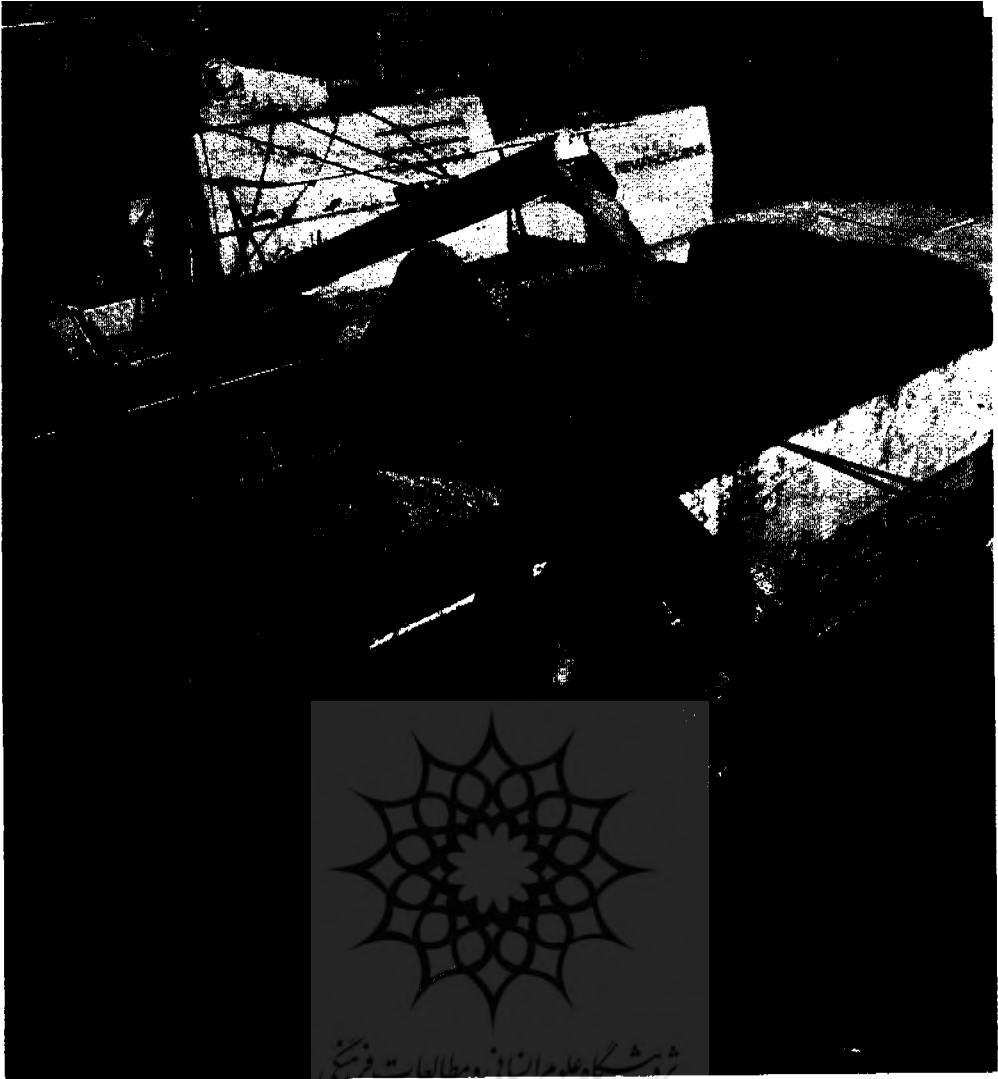
۲- موفقیت دولت عربستان در تولید گندم تا حدود زیادی به درآمدهای نفتی بعنوان منبع تامین مالی برای بخش کشاورزی و دیگر بخشها بستگی دارد.

افزایش تولید گندم نشان می‌دهد که تولید این محصول هنوز نسبت به جو سودآورتر است، اگرچه هزینه تولید جو نسبت به گندم کمتر می‌باشد، همینطور بنظر می‌رسد که تداوم سیاستهای حمایتی پرهزینه نسبت به قیمت‌های پائین نفت بسیار آسیب پذیر باشد. با بررسی فرآیند تولید محصولات و سیاستهای حمایتی دولت می‌توان دریافت که در عربستان خود کفائی در مواد غذایی اصلی برابر خود کفائی در گندم معنی شده است. از سوی دیگر آشکار است که اکثر پیشرفت‌های بدست آمده در تولید محصولات دامی وابسته به واردات جو بوده است. دورنمای تقاضا در این کشور برای محصولات دامی تا وقتی که درآمد سرانه افزایش می‌یابد خوب است، به عبارت دیگر تقاضا برای جو در آینده نزدیک همچنان بالا

آشکار است که حصول خود کفائی در

تمام محصولات زراعی در عربستان

بسیار خوش بینانه و غیرواقعی است

مناسب در تولید این محصول مهم رسید. اگر چه هزینه تولید گندم بیش از هزینه تولید جو می باشد ولی تا وقتی فاصله بین قیمت‌های حمایتی از یک سو و راندمان محصول گندم و جواز سوی دیگر بدون تغییر باقی بماند کشاورزان بخش خصوصی که بدنیاال به حد اکثر رساندن سود خود می باشند تولید خود را از گندم به جو تغییر نخواهند داد البته تعیین قیمت‌های حمایتی بالا تر برای جو به همراه تداوم اعطای وام‌های کشاورزی و سویسید به نهاده‌های کشاورزی همچون

خواهد بود تجارب گذشته نشان می دهد که افزایش تولید جو در این کشور با قیمت تضمینی فعلی و بدون تغییر در عملکرد محصول و هزینه تولید نمی تواند در کوتاه مدت تا حدی ادامه یابد که به خود کفائی منجر شود. اگر دولت قیمت تضمینی گندم را کاهش دهد و آن را به قیمت‌های خود کفایی نزدیک کند و بخشی از منابع مالی آن را از گندم به جو هدایت نماید آنگاه می توان انتظار افزایش قابل توجهی در تولید جو این کشور را داشت به عبارت دیگر می توان به توازنی

اکثر بیشتر فرآیندهای بدست آمده در تولید محصولات دامی این کشور وابسته به واردات جو بوده است

مواد موجود برای اشخاصی که بدان نیازمندند.

عربستان سعودی با داشتن درآمد سرانه بالا و صرف توجه کافی در اعطای سوبسید به مواد غذایی و توسعه روستائی در فراهم کردن امکان دسترسی به مواد غذایی موفق بوده و احتمالاً در آینده نیز موفق خواهد بود و در نتیجه تغییر سیاستها در زمینه تنوع تولید و استفاده بهینه از درآمدهای نفت در توسعه بخش کشاورزی بوسیله کارآتر کردن این بخش و کاهش وابستگی آن به درآمدهای نفتی، وضع امنیت غذایی این کشور با ثبات تر خواهد گردید. اگرچه آشکار است که حصول خود کفائی در تمام محصولات کشاورزی مورد نیاز عربستان بسیار خوش بینانه و غیر واقعی است.

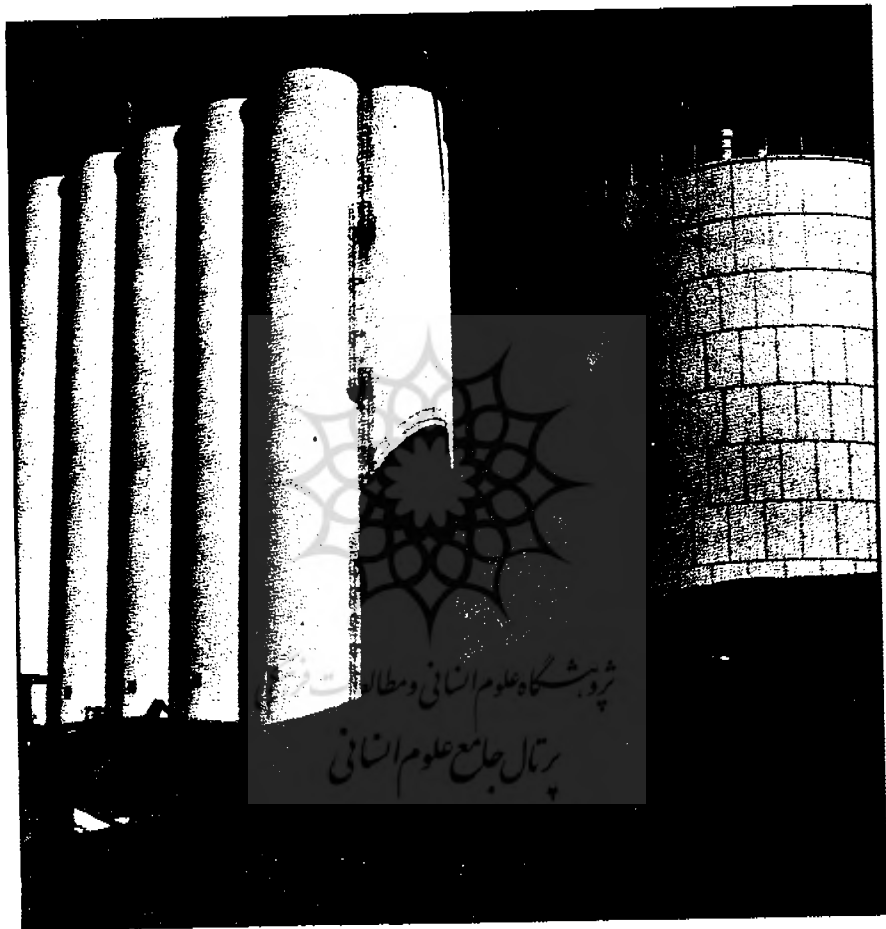
با همه محدودیتهای ارضی و اقلیمی عربستان سعودی تا کنون اثبات کرده است که با استفاده از منابعش چه کارهائی در بخش کشاورزی می تواند انجام دهد. در آینده نزدیک، تحولات بخش کشاورزی، عمده به وسیله قیمت نفت و میزان آب

وضعیت فعلی می تواند مهمترین ابزار در تغییر روند تولید باشد. پس از رونق تولید جو می توان مسئله کارآیی در تولید جو را دنبال کرد البته این به معنی عدم توجه به تولید گندم نیست بلکه بدان معناست که تا وقتی قیمت های گندم عربستان قابلیت رقابت با قیمت های جهانی را ندارند صادرات گندم لغو شود. این امر می تواند به استفاده کارآتر منابع در تنوع تولید محصولات کمک کند قیمت های بالای حمایتی و دیگر سوبسیدها کشاورزان را تشویق و ترغیب به کشت محصولات زراعی به میزانی بیش از مقداری که بازار داخلی قادر به جذب آن باشد می نماید این امر نه تنها در عربستان بلکه در بازار مشترک اروپا، ژاپن، آمریکا و در تعدادی از کشورهای در حال توسعه رخ داده است. هنوز می باید ابزار مناسبی جهت مصرف مازاد عظیم محصولات تولیدی در کشورهای صنعتی ابداع شود به طریقی که نه به بازارهای حساس صادراتی و نه به احساس تعصب در زمینه امنیت غذایی جهان آسیب رساند. به نظر نمی رسد انتقال منابع برای افزایش تولید گندم بیش از حد خود کفائی در عربستان بهترین سیاست ممکنه در بخش کشاورزی این کشور از نظر حصول به امنیت غذایی و استفاده کارآ از منابع باشد برای رسیدن به امنیت غذایی این کشور می باید شرایط زیر را فراهم سازد:

- ۱- تأمین تولید کافی مواد غذایی.
- ۲- حداکثر نمودن ثبات در جریان عرضه این مواد.
- ۳- تضمین دسترسی به عرضه

حمایتی و تخصیص اعتبارات کافی در افزایش تولید یک محصول از یک طرف و تأثیر غیرمستقیم آن بر سایر کشتهای جایگزین قابل انکار نمی باشد.

موجود تعیین می شوند، قدم بعدی در این کشور حفظ رشد با ثبات در کشاورزی می باشد. با توجه به تمامی این ملاحظات، تأثیر مستقیم قیمت های تضمینی و سوبسید های

مأخذ:

Journal of Economic Cooperation Among Islamic Countries, Vol 10 (Ankara; OIC Pub, July 1989).